

PRIJEVOD

Henry G. Dors

ONDERWYSVOORANG IN MULTI-ETNISH PERSPECTIEF

(Obrazovanje u multietničkoj perspektivi)

Onderwijs en Opvoeding, nr. 7/8, Amsterdam, 1986.

»Interkulturalna nastava«, pojam koji se polako udomaćio u našem (nizozemskom) jeziku, ima nedostatak da kod mnogih odmah izaziva asocijacije sa pojmom »kultura«, umesto »etničnost«. Ove asocijacije pridružuju se vladajućim shvaćanjima da je holandsko društvo »multikulturalno«, i da škole putem interkulturalne nastave treba da poklone pažnju različitim »kulturama«. Ovo je, pre svega, naizgled liberalna, polazna tačka u praksi školstva, koja je svaki put iznova dovela do ostvarenja folklorističkih projekata, u kojima grupe etničkih manjina gotovo ništa drugo ne rade osim što organizuju slavlja, jedu egzotična jela i šetaju se u nošnjama. Zapravo, nije teško shvatiti da je takva interkulturalna nastava u suštini dobra podloga za nastajanje ili pojačavanje predrasuda, stereotipičnosti, diskriminacije i rasizma. O tome svakodnevno svedoče tzv. »interkulturalni« projekti, kojima prosvetno-savetodavne službe, institucije za izradu nastavnog plana i izdavači deluju na društveno mišljenje.

Ovi projekti potvrđuju izjavu Chris Mullarda u Magazinu za protestantsko-hrišćansku nastavu (PCO-Magazine) broj 33: »Interkulturalna nastava skriva pravi problem — rasizam.« Mulard očitno govori o *kulturnom* popunjavanju holandske interkulturalne nastave, pri čemu cilja na jeftine parole kao što su »obostrano razumevanje«, »tolerancija« i slične. Izjava ovog profesora može se uporediti sa izjavom jednoga kritičnog prosvetnog radnika: »Jedem već godine i godine kinesko jelo, ali ne mogu reći da se moje držanje prema Kinezima promenilo na bolje...«

U vezi sa gore navedenim važno je pitanje: koji mehanizmi dovode do toga da dominantne kategorije stanovništva vide i opisuju etničke grupe manjina primarno pojmom »kultura«. I kako unutar školstva dolazi do toga da je *normalno* što se »njihovo« kulturi poklanja tako mnogo pažnje, dok se vlastita »kultura« retko ili nikad eksplicitno ne izlaže.

Šta su posledice ovih za razvoj *pozitivnih interetničkih relacija* među decom? I na kraju pitanje: u kojoj je meri ovaj izbor presudan za mogućnosti školovanja dece etničkih manjina? I šta je moguća alternativa?

U suštini ovde se radi o pitanjima koja dodiruju srž dvaju prosvetnih pravaca: interkulturalnu nastavu i usmerenu politiku prosvete.

Problematična ideologija interkulturalizma

Shvatanje da je holandsko društvo »multikulturalno« ne dolazi od grupa etničkih manjina. Već ovde moram dati jednu opasku: da grupe etničkih manjina u cilju »razmene« vrlo brzo preuzimaju ideološku upotrebu jezika dominantnoga socijalnog sloja. One cene nepostojeći interkulturalizam, nazivaju sebe »strancima« ili »allochtonen«; preuzimaju mišljenje o deficitnom shvatanju života između dve kulture, slažu se sa stručnjacima koji nalaze da nešto nedostaje u formiranju ličnosti dece iz grupa etničkih manjina, i da u toj problematici nešto može učiniti nastava na vlastitom jeziku i kulturi.

No, holandsko društvo nije multikulturalno! Jer, postavljanjem ispred svega multikulturalne paradigme, odbacuje se *stvarno* postojanje jedne dominantne kulture i drugih njoj podčinjenih kultura. Ideja multikulturalizma sugerise kao da predstavnici dominantne kulture tako i tako svaki »strani« kulturni element smatraju i usvajaju kao »običan« i »jednak«. Zapravo, grupe etničkih manjina (za pojedine osobe: kulturne manjine), žene, omladina, radnici, ne bi se trebali boriti... Ovo je, dakako, besmislica, jer dominantnost sama po sebi neizbežno postavlja *granice* tome šta je dopustivo, a šta nije. U praksi svakodnevnog života, multikulturalizam ograničen je prihvaćanjem, često zvanično odobrenim i određenim oblikom kulturnog izjašnjenja grupa etničkih manjina, tako da ne vodi ekonomskoj i političkoj moći.

Autori kao Chris Mullard i Kanađanka Kogila Moodley takođe su mišljenja da je multikulturalna paradigma instrument u rukama dominantne grupe kako bi samo minimum ekonomske i političke moći ustupila grupama manjina.

Polazeći od ovog shvatanja može se konstatovati da stav 8, člana 3. Zakona

o osnovnom školstvu (gde se takođe polazi od tvrdnje da se učenici odgajaju u multikulturalnom društvu) postojeću moćnu relaciju između dominantnoga socijalnog sloja i grupa etničkih manjina ostavlja netaknutom, i kao takav neće dovesti do ukidanja zapostavljenog položaja dece iz pomenutih grupa.

U jednom članku u nastavcima u »Samenwijs-u« (listu o školstvu i obrazovanju manjina) br. 2 i 4 iz 1985, u kojem Glenn Willemsen daje opširan pregled o toku školovanja, jednakosti i rasizmu, i rasprave o ovome u Engleskoj, konstatuje se sledeće (str. 106):

»S gledišta kritike na forme multikulturalne ili interkulturalne nastave, koja naglašava kulturni pluralizam, razvio se zadnjih godina jedan pokret, koji daje prednost pojavama što su vezane za rasizam i nejednakost, i njihove posledice za celokupnu zajednicu. Za razliku od multikulturalnog mišljenja, doprinos nastave u suzbijanju etničke nejednakosti postaje mnogo više shvatan u političkim pojmovima i zahteva jedno eksplicitno antirasističko uređenje ili planiranje nastave.«

Unutar multikulturalnog načina mišljenja gledaju se npr. surinamski Holanđani, Turci, Marokanci i Južni Molučani kao grupe koje su opsednute »kulturom«. Prema ovoj percepciji svi Marokanci imaju istu kulturu i svako je marokansko dete od rođenja prirodni nosilac te kulture: unapred se može znati kako se ono igra, spava, kako jede, i posle kako se udaje i ženi. Ovo primarno percipiranje prava individue pojmovima determinističkoga kulturnog ponašanja odgovara mišljenju da pojedinac SAM određuje u kojoj meri želi zadržati »svoju« kulturu. Već čujem pojedine kritičare kako kažu: »Da, ali pojam pojedinca jest zapadnjački pojam, a pojam grupe centralan je za etničke manjine.«

Usudujem se, međutim, na osnovu ispitivanja u SAD i Engleskoj, konstatovati da dominantne kategorije u suštini opisuju njihovu ličnu percepciju. Zbog njihovog ličnog procesa socijalizacije vrlo su loše naučili uočavati diferencijaciju individua, pojedinca, iz jedne te iste etničke grupe. Dominantne kategorije usmeravaju se u svom jeziku i kontaktima s individuama iz grupe etničkih manjina takođe radije na (percipirane) grupne karakteristike. Ne čujemo li Ho-

landane kako kažu: »Te tipove ne možeš nikako međusobno razlikovati!«

U prosveti, takođe, deca iz etničkih grupa »kulturalno« su percipirana. Kulture učenika iz grupa etničkih manjina gledaju se kao homogene, statične, egzotične i bez konflikata. Podržani politikom, prosvetni su radnici mišljenja da je mera u kojoj se pozitivne interetničke relacije razvijaju među decom, zavisna od toga u kojoj se meri daje informacija o »njihovoj« kulturi. Ovo, unatoč nemalom broju naučnih ispitivanja, koja pokazuju da jednostrana informacija o »onom drugom« često proizvodi suprotan efekat. U ovom slučaju pre dovodi do širenja predrasuda. U jednom multietničkom kontekstu data informacija jedno-drugom u relaciji jednog prema drugom pokazuje se boljom zato što je to nešto drugo nego beskritično prezentiranje odabranih kultura. Time se deci oduzima mogućnost da se uče snalaziti u konfliktnim situacijama koje su inherentne razvoju multietničkog društva. Zapostavljaju se na osnovu etničkog porekla, rasizma, često institucionalno održavanog s pomoću školskog sistema kao takvog. Na primer, pozicija nastavnika maternjeg jezika i kulture, sastav roditeljskih komisija i »veća sagovorničtva«¹, sastav nastavničkog kolektiva, izbor školskih udžbenika. Zatim činjenica da neki kažu da predaju interkulturalnu nastavu a da u privatnom životu nemaju poznanike ili prijatelje iz grupa etničkih manjina. Zapravo, prosvetni bi se radnici trebali osećati napuštenima. Oni su godinama stimulisani od svakojakih stručnjaka u postavljanju i izvođenju »brže-bolje« projekata, koji u međuvremenu stoje pod pritiskom, a da im nije data ni jedna moguća alternativa.

Po mom mišljenju, rešenje će se morati tražiti u antirasističkoj i emancipatorskoj razradi interkulturalne nastave, a ne u jednostavnoj promeni imena interkulturalna nastava u »interetničku« (sa starim suprotnim efektima, folklorističkim materijalom i sličnim).

U daljem izlaganju začuće dublje u, po mom mišljenju, alternativu i razmotriti posledice ovoga za usmerenu politiku prosvete.

¹ Ovo je pravni organ škole uveden 1985, a sačinjavaju ga članovi veća roditelja, nastavničkog kolektiva i uprave škole. *op. prev.*

Cilj interkulturalne nastave

U našem (holandskom) multietničkom društvu, kao polaznom tačkom, moglo bi se konstatovati da je naziv interkulturalna nastava (engleski: multicultural education) zajedničko ime za sav edukativni trud koji se odnosi na *interetničke relacije*. Interkulturalnom nastavom cilja se u suštini na obrazovanje dece i mladih ljudi koji bi se, nezavisno od njihovog etničkog porekla, adekvatno i efikasno ophodili s etničnošću, kulturama i subkulturama u holandskom multietničkom društvu. Učenicima valja, putem antirasistički usmjerene interkulturalne nastave, dati uvid u mehanizme koji pojačavaju i reproduciraju procese društvene nejednakosti. Ovaj uvid mora na kraju voditi ka *radnim perspektivama*. Stoga je *prava interkulturalna nastava* nešto posve drugo nego koncepcija svaki put iznova hvaljene interkulturalne nastave, ona je — *antirasistička i emancipatorska*. Tako će stručni vaspitači, u dobro postavljenoj interkulturalnoj nastavi, deci pomoći da upoznaju mehanizme koji ih uveravaju da su oni manje ili više od ostalih zato što su »belci« ili »crnci«, ili zato što pripadaju jednoj grupi etničke manjine. Prosvetni će radnik morati da pomogne učenicima da razvijaju sposobnosti kojima bi oslabili rad tih mehanizama.

Svakom bi trebalo biti jasno da engleska reč »culture« (kultura) ima *etnički sporedno* značenje i nema gotovo nikakve veze sa ograničenijim značenjem holandske reči »cultuur« (kultura). Etnicitet ima psihosocijalnu dimenziju, prezentira se često simbolično i ima funkciju u vezi interne kohezije etničke grupe i njene diferencijacije od drugih grupa. Članovi jedne etničke grupe pozivaju se na originalnu prošlost i svoju kulturu, na način na koji izražavaju svoje postojanje, ovdje i sada, na polju sukoba: dominantnost-manjine. Ova kultura — sasvim u suprotnosti s favorizovanom dominantnom vizijom — nije statična, nije mumificirana, nego dinamična.

Jedno drugo pitanje jest da antirasistička i emancipatorska interkulturalna nastava stvarno razotkriva postojanje dominantnosti. Primjerice dominantnost u formi isključivog produciranja znanja, dominantnost u formi sadržaja znanja. Prezentiraju se znanja koja imaju repro-

duktivni karakter. Etničke grupe manjina izgleda nemaju udeo u holandskom društvu, čak ih pojedini »poslovni preduzimači« označavaju kao »stranci« i, ukoliko su osobe iz tih grupa uključene, dobijaju isključivo najniže socijalne uloge.

Interkulturalna nastava u relaciji s usmerenom politikom prosvete (Onderwijsvoorrangsbeleid)

Usmerena politika prosvete ima cilj da posredstvom jedne određene strukture, periodične evaluacije i ponovnog razmatranja mera i aktivnosti, otklanja ili smanjuje zapostavljenu poziciju učenika o kojima govorimo. Zapostavljena pozicija ogleda se u »negativnim efektima na učenje i razvojne mogućnosti učenika, koji su posledica socijalnih, ekonomskih i kulturnih okolnosti« (iz jednog dokumenta u cilju zakonskog sprovođenja usmerene politike prosvete).

Iz gore navedenog vidi se da se usmerena politika prosvete odnosi kako na holandske učenike, tako i na učenike iz grupa etničkih manjina, ukoliko se oni nalaze u »zapostavljenoj situaciji u školstvu«. U socijalnoj stvarnosti svakodnevnog života vidi se da holandski učenici slabijeg socijalno-ekonomskog statusa stanuju u kvartovima kao i njihovi vršnjaci iz grupa etničkih manjina. Otuda je političko mišljenje, mada interkulturalna nastava važi za sve škole, da je relacija školstvo — usmerena politika svrsishodna stvar.

Kako izgleda ova relacija nije nigde rečeno. Ona je, po mom mišljenju, problematičnija nego što to politika naslućuje. Ne razjašnjava se jasno kako bi aktivnosti interkulturalne nastave morale izgledati u oblastima na koje ne deluje usmerena politika prosvete.

Pomenuta relacija može biti problematična. Ona postoji u smislu dve vrste prosvetne politike: usmerene politike prosvete i interkulturalne nastave u određenim delovima zemlje, i to obe okrenute problematici zapostavljenosti. Zapostavljenosti kao posledice klasno-specifične reprodukcije i etnički-specifične reprodukcije (takođe u smislu klasno-specifične reprodukcije).

U oba slučaja radi se, u principu, o sprečavanju rada mehanizma koji kao posledica društvenog sistema doprinosi da deca dospevaju u istu socijalnu klasu

kao i njihovi roditelji, sa svim uz to vezanim predrasudama.

Po mom mišljenju, ova je povezanost do sada nedovoljno ispitana (bar što se tiče provođenja smernica) i stoga je problematična za školsku praksu. Nerazvijena saradnja između školstva i društveno-socijalnog sektora (koji su u praksi i veći nego što se misli) za sada se ne može prihvatiti kao adekvatno sredstvo.

Prethodnim izlaganjem nije rečeno da adekvatno postavljena interkulturalna nastava (misli se na interkulturalnu nastavu u antirasističkoj i emancipatorskoj perspektivi) neće doprineti u rešavanju problematike ZAPOSTAVLJENOSTI u školstvu. Naprotiv! Interkulturalna nastava, po ovom shvatanju, daje u svojoj razradi dovoljno konkretnih sredstava, kako za holandske, tako i za učenike iz grupa etničkih manjina, da spreče rad mehancama koji produciraju zapostavljenost.

Navest ću nekoliko smernica koje bi mogle doprineti razvoju antirasističke i emancipatorske nastave.

- Svi bi učenici trebalo da znaju sledeće:
- osnovne karakteristike etničnosti i etničkih razlika,
  - način na koji etničke grupe izražavaju svoje postojanje unutar multietničkog društva,
  - zašto je holandsko društvo postalo multietničko, doprinos dominantne grupe u postanku ovog procesa, način na koji dominantna grupa doprinosi postanku nove etničnosti (npr. »Mediterrani«, »alohtonen« — osobe stranog porekla),
  - istoriju različitih etničkih grupa, stvari koje su karakteristične za istoriju,
  - korene pogrešnih koncepcija kao što su etnocentrizam, predrasude, stereotipičnost, diskriminacija i rasizam.

Svi učenici valja da steknu sledeće sposobnosti:

- da razlikuju etnocentrizam, predrasude, stereotipičnosti, diskriminacije i rasizam u onome što vide, čuju i čitaju,
- da mogu objektivno evaluirati svoju kulturu, svesno i samostalno vršiti izbor unutar višestruke ponude,
- da razvijaju i očuvaju višestranu lojalnost,
- da mogu emancipovati sve osnovne sposobnosti relativne za sve strateške terene društva,

— da u okviru nastave za srednju školu bude dovoljno mogućnosti za učenike koji žele da pored nizozemskoga uče i jezik jedne druge etničke grupe, bez obzira na eventualne organizacione probleme.

Pomenuta diferencijacija mora biti, u principu, okrenuta svim učenicima, nezavisno od etničkog porekla.

Svi učenici moraju se usmeravati da prihvate činjenice:

- svako je ljudsko biće jedinstveno. Približavanje jednoga bića drugome sa unapred stereotipnim kulturnim pretpostavkama u suprotnosti je sa multietničkom paradigmom,
- ono što je zajedničko za sve ljude važnije je nego ono što je različito među njima,
- princip — ista prava, iste dužnosti — važi za sve ljude,
- holandsko društvo jest multietničko i to će ostati,
- kultura je dinamična, a ne zauvek određena, pa je takva i vlastita kultura,
- etnocentrizam, predrasude, stereotipičnost, diskriminacija i rasizam štetni su za grupe protiv kojih su usmereni,
- svi učenici moraju imati pozitivnu koncepciju o sebi, kojom bi pojačali poverenje u sebe i bili svesni svoga etničkog identiteta kao punovažnoga i neotudivog prava.

Prosvetni radnici

Usmerena politika prosvete u multietničkoj perspektivi, u ovom slučaju u relaciji sa adekvatnom interkulturalnom nastavom, ima posledice i za prosvetne radnike. Oni moraju sebe videti kao članove ljudskog društva da bi pomogli članovima tog društva, njihovim učenicima, da postanu njegov deo. Oni bi morali biti svesni najvažnijih faktora koji određuju njihov uspeh. Oni moraju poznavati društvo koje se menja, ne samo iz knjiga, nego iznutra prema vani, učešćem u interaktivnim situacijama članova etničkih grupa. Treba da budu svesni pogrešne koncepcije kojom se potvrđuju predrasude. Treba da znaju kako nastaju predrasude. Isto tako, treba da nauče učenika da se pravilno odnosi prema predrasudama.

Prosvetni radnici današnjeg vremena (osamdesetih godina) moraju biti dobro osposobljeni, što je mnogo više nego

poznavati programe jezika etničkih grupa i njihove kulturne pozadine.

Zato bi se morala pokloniti naročita pažnja školovanju, doškolovanju i savetovanju prosvetnih radnika.

Literatura:

- James A. Banks: *Multietnic education, theory and practice*, Seattle, 1985.
- Louis Cohen and Lawrence Manion: *Multicultural classrooms*, London, 1983.
- Henry G. Dors: *Rond de conceptualisering van intercultureel onderwijs*: Amsterdam, 1984 (ISBN 00—9000614)
- Henry A. Giroux: *Theory and Resistance in Education. A Pedagogy for the Opposition*; London, 1983.
- Robert Jeffcoate: *Positive image towards a multicultural curriculum*; London, 1979.
- Phyllis A. Katz: *Towards the elimination of racism*; New York 1976.
- Jach Levy: »Multicultural Education and Intercultural Communication, a Family Affair«; *Journal of the School of Education*, Indiana University, Vol. 56, Number 1, 1980.
- David Milner: *Children and Race: Ten Years on*; Ward Lock Educational, London, 1983.
- Chris Mullard: *Anti-Racist Education: The Three »O's«*, the National Association for Multi-Racial Education; London, 1984.
- PCO-Magazin 33, 9. Nov. 1985.
- Gajendra K. Verma and Christopher Bagley: *Race Relations and Cultural Differences*; New York, 1984.
- Glenn Willemsen: »Doorstroming, gelijkheid en racisme weer volop in discussie«, *Samenwijs*, 6e jrg. nr. 2 en 4, 1985.

S nizoemskog prevela
na srpskohrvatski jezik
Rada Glišović